

Marjan
Kolar

Osip

(odlomek iz romana Zvezde in križi)

Bele rakete sikajo v zrak, da svetloba spet in spet žaga v možgane. Kostja stiska oči, se lepi k tlom za prhko krtino. Nahrbtnik je želvti oklep, vsako boljše kritje nedosegljivo daleč z osvetljene ravnine. Pred njim stena podivjanih nemških strojnic. Med raketo in raketo se sipajo iz zastorov teme svetleče krogle kot roji isker iz dimnikov nevidnih lokomotiv. Levo in desno stokajo ranjenci. Če bi zaplaval po

mokri travi, bi odvelkel vsaj enega. Pa se ne smeš zravnati, še iztegniti ne. Nikamor ne moreš ob tem tresenju in rakete sploh ne ugasnejo več, so sonce, ki peče oči, je Agov obraz, raztegnjen čez pol neba.

»Predrami se že, hudiča! Sestanek štaba, takoj!«

Stara Agova navada, da s kletvicami praska vse zoprno iz spomina. Ta se bo še naklel do svobode, seda omotičen. Lepo, da neuspeli prvi preboj čez mejo straši samo še v sanjah. Dobro, da borci spijo vsenaokrog, da se iz premočene obleke kadi vlaga in se v kotlu nekaj kuha. Prvo mirno spanje po desetih dneh pohoda.

Samo da so končno čez, v deželi hribovski! Italijani so preteklost. Nemci sedanost, sede v krog znanih obrazov, mežika za dobro jutro: zamrznjenemu komandantu štaba Krimu, Bojanu, ki gleda čez vrhove dreves, Sivemu, Jožetu, Kombajnu. Krim čemerno bevska. Ne mara dolgih stavkov in lepih besed. Te so za Bojana, Kostja, sploh za komisarja. On vodi boj, ga načrtuje. Ne sme se motiti pri tem. Čim manjkrat. Ali pa se tokrat vendarle ter je zato nataknen, mu Kostja ne razbere s ščetinastega obraza.

Četrtega bataljona dokončno ni nikjer. Od ponesrečenega preboja čez mejo naprej ne. Začetek velike naloge ni obetaven. Vsaj ne po zamisli in načrtih glavnega poveljstva. A to še nič ne pomeni. Trije bataljoni so velika moč. Počitek borce okrepi. Hrana jim vrne dobro voljo. Komisarji odpra-

vijo malodušje. Spet bodo klestili sovražnika kot zmeraj. Pika. Kot mala poštevanka, si reče Kostja.

»Razpoloženje mojih fantov ni v redu. Že pred pohodom ni bilo,« počasi začne Sivi, očetovsko skrbljiv, najboljši komandant najboljšega bataljona v skupini. »Večni pohodi, neznan teren, malo hrane. Celo stari borci so mi odkrito priznali, da bi se najraje vrnili in prepričan sem, da je četrti bataljon tako tudi naredil.«

»Za red v svoji enoti odgovarjaš sam!« zareži Krim. Poveljevati zna, v izmenjavi mnenj hitro sumi nedisciplino. Sivi pa se ne da zmotiti.

»Poleg tega vodniki odkrito govorijo, da so razmere tu vse kaj drugega kot pri Italijanih. Način boja je menda drugačen, kmetje pa da se bojijo Nemcev in ne pomagajo tako kot oni naši pod Italijani. Jasno, da se bomo borili, saj zato smo prišli. Ampak za uspešen boj moramo imeti precej več podatkov kot zdaj.«

»Zmeraj se ravnamo po razmerah,« odreže Krim. »Ko nas je bilo malo, smo se tudi mi bojevali drugače. Trije dobro oboroženi bataljoni pa so moč. Če ne bomo zmeraj zmagovali, nič hudega. Zato še ne bomo stisnili repa med noge. Poti nazaj pa ni! Saj je javljen stik s četo domačih partizanov. Oni nam bodo dali podatke.«

Umolkne, otrpne v masko in se napol obrne. Vse nadaljnje razpravljanje prevzame Bojan; Krima ne zanima več. Kostja ve, da Bojan in Krim ne jesta nič drugega in nič več kot on in vsi borci. Torej jima prav tako kruli v želodcu in se kdaj pošteno zavrti v glavi. Ena — nič zanju, ker tega ne pokažeta.

Blatno, sitno, prestradano in zoprno resnično je vse, kar govorijo zdaj Sivi, Aga, Kombajn in Jože. Skoraj tako kot pri zadnjih političnih urah: on, komisar, pripoveduje borcem o liku partizana, o moči in veličini osvobodilnega boja in revolucije, fantje pa pogledujejo proti kotlom, če se že kaj kuha. Na pol poti med štabom in borci se srečujejo besede komisarjev z vonjem hrane. Že kdaj niso važne besede, ampak jed. Takšna je volja stoptdesetih želodcev. Dolžnostno poslušajo, zraven pa poželjivo vohljajo, pripravljajo menažke in že mlaskajo v nepotrpežljivem pričakovanju.

Potem končno spet jedo. V vsem taborišču ni slišati drugega kot škreb-ljanje žlic in žvečenje. Neskončno dolgo se bašejo, se znova postavljajo v vrsto pred kotli ter spet meljejo in goltajo, kot da se hočejo nasititi za nazaj in za naprej. Šele ko se po kozje stegnejo v grmovje ter začnejo z listjem brisati posodo in zazveni tudi že prvi smeh, Kostja ve, da lahko po malem spet vzgaja. Zmeraj v tem vrstnem redu.

Zato imajo Sivi, Aga in on desetkrat prav, Bojan in molčeči Krim pa enkrat, da je treba težave premagati, iti naprej ter spet tolči sovražnika. Mar nima vsak borec v nahrbtniku še zmeraj vsaj nekaj železne rezerve nedotaknjene? Kaj se ne da s kilogrami sira, tremi konservami ali kosom suhega mesa nekaj časa prebijati tudi skozi neobljudene gozdove? Nato jim pa tako domači, hribovski partizani postrežejo s skladišči hrane. Saj menda

nekaj velja davno poslano navodilo glavnega poveljstva o tem. Tako Bojan tudi zdaj obdrži zadnjo besedo.

Ste naši ali niste? si nenadoma stojijo naproti s četo domačih partizanov, se otipavajo s pogledi, kot da se v gozdni divjini srečata dve tuji plemeni praljudi. Vsaj domačini že zijajo tako, sumničavo in prežeče. Mačje previden je vsak njihov gib, čeprav daleč naokrog zanesljivo ni nobenega Nemca. Prav napeti moraš sluh, da razumeš njihovo komaj polglasno govorico. Ostro se Kostju pokaže razlika med njimi in borci lastnih bataljonov, ki se hrupno smejejo vsaki posrečeni šali, spočiti zmeraj radi zapojo ter se kličejo na ves glas od skupine do skupine, kakor da so na domačem dvorišču.

Sredi stotin razposajenih borcev tiha četica samo skimava in se čudi vprašanjem, ki padajo z vseh strani. Odgovarja tiho: ne, tu ni mitingov, ni velikih akcij. Stalni premiki pač, kakšna sabotaža, sicer pa prikrievanje.

»Dobro, da smo prišli mi,« se režijo borci, »bomo malo razgibali to lepo božjepotno deželo!« — Skimavanje. »Skupaj bomo klestili Nemce, kot smo jih že!« — Skimavanje. »Hrane nam boste dali, mi pa vam municijo in korajžo!« — Skimavanje. Kot da imajo nedorasle fantaline pred seboj ali vsaj ljudi tujega jezika in navad.

Na sestanku štaba se Bojanova zgovornost enako brez učinka odbija od komandirja domačih Gamsa, in komisarja Miha. Hribovski partizani ne vedo za noben načrtovan prihod bataljonov. Zato tudi skladišč hrane ni. Štiristo ljudi se tu ne obdrži skupaj niti teden dni. Zaradi hrane in zaradi Nemcev. Najmanj z ognji, da bi vole pekel na njih. Ne s harmoniko in ne z akcijami, kakršne načrtujejo. O kakšnem osvobojenem ozemlju tu vsaj letos še ni niti govor. Če ne verjamejo, naj pač počakajo na sestanek s hribovskim glavnim štabom, dotlej pa se prikrijejo.

»Vraga bomo čakali v tej gošči tri dni, preden bo prišel vaš štab!« useka Krim. »Ta čas lahko že kje pošteno udarimo in to bomo tudi storili!«

»Daj zemljevid, Kombajn!« namigne Bojan namestniku, Krim pa prhne:

»Kaj bomo z njim, saj imamo dva živa zemljevida tu, ali ne, Gams? Povej, kako so utrjene Lučine in s katere strani bi jih najlaže zgrabili?«

Toda Gams in Miha se spogledata, zmigneta z rameni, se pomračita ter zakrkneti, nazadnje pa Gams zamrma:

»No, ni mogoče, preveč je utrjeno . . .«

»Kako utrjeno?« zavrta Krim. »Z bunkerji? Bodečo žico? Imajo topove, minometalce? Koliko mož sploh šteje posadka? Boste menda šli z nami vsaj za vodnike, ker poznate teren, ne?«

Privija ju, kolne, maha Krim, pomagajo mehčati trmoglavca še komandanti bataljonov, ampak jasnega odgovora ni. O večjih napadih odloča pri hribovcih samo njihov glavni štab, zato jih ne moreta podpreti. S kakim vodnikom kvečjemu.

Da je bližnja Ravna gora bolj primerna za veliko taborišče, še iztisneta. Tudi tam seveda priporočata tišino. Opišeta še pot do javke, nato se dvigneta.

Ves čas v gozdu Kostja ne pomni toliko kletvic kot prve dni v tej deželi. Zdaj si daje duška Kombajn, pošilja prekletstva za odhajajočo četo. Onemogel bes, si reče Kostja, nenadna treznitev v posrano hostno trohnobo in divje grape vsenaokrog. Kot da stojiš z nago ritjo na prepihu. Ima prav glavno poveljstvo ali ta hribovska trma? Sedi k telefonu, ki ga ni, in vprašaj? Pošlji kurirja v Ljubljano, čakaj deset dni ter ga ne pričakaj! Če pa že štab kolne štiriglasno, kaj neki pušča četa skrivaških pezdetov za spomin bataljonom, da nekam poklapano gledajo za njo? Ima prav Krim, ki tolče po zemljevidu na Lučine, ali hribovska vodnika, ki se kremžita, ko mimogrede požene četo prvega bataljona iskat hrano? Če jih Nemci pri tem odkrijejo, ne bo s presenečenjem pri napadu nič.

Od Bojana do Kostje brez besed vsi vedo, da bo to trmast napad, a ne ugovarja niti Sivi. Borci morajo v boj. Saj so govorance pri političnih urah lepa reč, če fantje niso preveč trudni in sestradani. Ampak izvidnice, miniranja, zasede, poti za hrano, klepet s terenci je vse kaj drugega. Kot bi stopil iz teme na sonce, gledaš kmete, kako cijazijo svoje življenjce, slišiš otroški smeh, se vznemiriš ob bližini deklet. Pa se oči spet prižgejo in odneseš nazaj v gozd netiva za dolge pogovore. Deset, štirinajst neskončnih dni že ni ničesar od tega. Zdaj pa jih povrh gotovo gloda še tudi, koliko imajo domači previdneži prav. Na to pa lahko odgovori samo akcija.

Kostja čepi poleg Krjavlja v zasedi nad cesto v Lučine, vijugava rečica v ozki dolini mu mrmra na uho, pa si prizna, da Krim kljub ihti ni bedak. Tolikokrat mu domačin zdrdra, kako je trg razpotegnjen v kotanji, kje je most, kje cerkev, kje žandarmerija, da ga še sam vidi v temi pred seboj. Aga in on v zasedi, Sivi in Jože napad z obeh strani. Naloga: uničiti postojanko, zapleniti orožje in hrano, nato umik na Ravno goro.

Ob minuti točno zapoka za njihovimi hrbti, ampak oni se ne ozrejo. Mlajši borci sicer nemirno trzajo kot lovski psi na vrvici. Menih in Krjavelj pa sta mojstra orožja, ki ne naredita nobenega giba preveč. Njihova je cesta, ne trg, le da je napeto strmenje v temo pač delo lažje vrste.

Streljanje naraste do srditosti. Kako se lahko majhen trg, presenečen sredi spanja, sploh upira napadu dveh bataljonov? Pol ure, uro? Prvi in drugi pa sta najboljša, ker sta najstarejša. Če je torej v človeških močeh, bo odpor strt.

Skozi besno prasketanje pušk in kratke rafale enakomerno reglja težka strojnica. Kot bi kdo zabijal zakovice v železno pločevino.

»Nemška je,« pljune Krjavelj, ne da bi umaknil pogled s ceste. »Ves čas tolče enako. Če je kmalu ne utišajo, ne bo dobro. Ta vrag seka, kakor daleč hočeš.«

»Nemci!« prisope nekdo od spodaj in že v daljavi zabrni avtomobil.

»Na pomoč prihajajo onim v Lučinah!«

»Naj le!«

Osební avtomobil z ugasnjenimi lučmi pritípa izza ovinka. Ko privozi globoko v zasedo, užgejo po njem. Kakor da se zaleti v zid, se zasučé sredi ceste, v hipu preresetan od krogel.

»Če ni vojaški?« še neumno zaskrbi Meniha, borci pa že planejo navzdol ter se oglasijo z veselimi klici:

»Tri oficirje smo sneli in šoferja!«

»Hura!« odzdravljajo oni iz zasede. Napetost kar popusti po takem uspehu.

»Poberi orožje in v kritje!« jih prevpije Aga. »Misliš, da so bili na veselici in so sami?«

Ampak navdušenje ne pojenja. Kdaj je že kdo na mah potolkel take živine? In to s prvim rafalom pa v trdi temi? Aga se peni, oni spodaj pa se le obirajo in kujajo ter nejevoljno otroško počasi lezejo nazaj v breg. Kar za spominki bi brskali naprej, pomisli Kostja. Zazna tresenje tal, ko že izza ovinka drug za drugim prirohnita dva oklepника, sipajoč rafale vsak na svojo stran ceste.

»Po njih, Krjavelj! Hitro gor, norci!«

A mitraljezec se obotavlja, ker mu oni slepo rinejo pred cev. Aga preklinja, užge z brzostrelko. Zamudi povelje za ročne bombe, ta čas sta železni škatli že pod njimi. Kovina zahrešči ob kovino, ko prvi oklepnik zadene ob avtomobil, ga potiska pred seboj, odsune v jarek in pot je prosta.

Krjavelj suče za njima, borci spuščajo zmedene salve, nekaj granat se razpoči v prazno. Kakor da oklepnikoma ni več mar sitne zasede, se zaletita naprej. Trg je važnejši; v nenadni tišini spet prisluhnejo tja, kjer še naprej enakomerno kuje težka nemška strojnica, odgovarja pa ji vse redkejše puškarjenje.

»Umik!« prisope kurir. Aga zadirčno požene četo za četo navkreber. Kostja razume: ta zaseda ne bo pohvaljena. Ali pa napad na trg in sploh vsa akcija bo? Se bo Krim pohvalil sam?

»Nemški tovornjaki!« sporoči zaščitnica. Morda jih res kdo sliši ali pa je to le kri v ušesih in sopihanje borcev. Jezni so nase tudi oni, a rentaćenja vse bolj plahnijo in vsaka nova strmina spreminja očitke v utrujenost. Kajti že spet hodijo in hodijo, se spotikajo, krešejo kamenje, telebajo po tleh, lovijo zvezo, kakor da sploh ne znajo več česa boljšega kot krevsati ponoči skozi hoste ter se zaletavati drug v drugega, se potiskati proti nekim domenjenim delom gozda, ki jim pravijo taborišča, čeprav ni tam ne šotorov ne kuharja, ki bi jih čakal s toplo hrano. Le zakaj raje ne pocepajo kar na prvi jasi, ampak topo ko govedo rinejo dalje, tja, kjer je nemara že od koga poležana trava in kupi njegovih odpadkov v grmovju, nič drugega. Tam smejo popadati po tleh s čevlji na oteklih nogah in ugasniti.

Ob tankem koščku kruha in vodeni čorbi ne postanejo boljše volje. Saj kuhar zmeče v kotel vse, kar še premore, pa s tistim vred, kar je napol s silo prineseno od kmetov, ne zaleže niti za pošteno malico. Prinašalci hrane nikogar ne prepričajo, da ni mogoče dobiti več.

»Pri eni hiši so nas gledali, kot da smo črnici, pri drugi smo jim napol razbili vrata, ker sploh niso hoteli odpreti.«

»Morda so kmetje res večino hrane poskrili, ampak vsega jim tudi ne moreš pobrati. Lepo mnenje bi potem imeli o nas.«

Ne, ni več dvoma, briše Kostja menažko, ta dežela jih ni čisto nič vesela in dobrodošlice jim ne izrekajo ne kmetje ne domači partizani. Komaj, da bosta oba štaba kaj uredila in predrugačila. Težko. Bodo pač še naprej odvisni sami od sebe.

Ne sede dobro na posvet, ne utegne preceniti s kančkom zlobe, kako neki vzvišeni Krim prebavlja nočni neuspeh, ko pridiha borec iz izvidnice, da je v dolini dolga kolona Nemcev, drugi pa mu že trešči v hrbet, da so onkraj Ravne gore tovarnjaki, polni policistov.

»Obkoliti nas hočejo,« pokaže zobe Krim. »Zapovejte umik na Suih vrh! Dobro razložite komandirjem pot, če se bo treba prebijati po četah! Agov tretji bataljon krije umik. Sestanek štaba se nadaljuje tam.«

Krim še govori, ko se borci kar sami vajeno urejajo po četah in bataljonih. Eni se dušajo, da prav natanko slišijo ropot iz doline. Dokaj blizu, res, pa vendar se gotovo pravi čas izmuznejo. Komaj pa prvi bataljon krene, že zarezetajo po njih rafali, najprej z ene, nato z druge strani. V trenutku se borci razletijo v kritje ter začnejo streljati.

»Juriš po četah!« zarjove Krim. »Aga, krij!«

Kot bi izzival Nemce na korajžo, se za hip zravnava v vsej svoji višini, a se ga krogle ne primejo. »Sivi za prvim, Krjavelj, presekaj hudiče na pol!«

Zakrohota se na ves glas. Kostja vidi, da noče junačiti, ampak samo zlomiti prvo otrplost v borcih, jih dvigniti na juriš, premagati z lastnim zgledom njihov krtovski nagon po iskanju zavetja. Ko se za prvo četo tuleč zdrevi druga pa tretja in že tudi Krjavelj poškrupi grmovje, se Krim mačje potuhne ter komaj nekaj korakov pred zaščitnico steče naprej.

Zdaj Nemci pritisnejo močnejše. Kakor da so medtem tu že tudi oni iz tovarnjakov, se ogenj podvoji kot julijska nevihta, ko misliš, da ne more bolj liti kot v curkih, pa le še zabobna silneje, s tisoč jeklenimi kladivci klesti veje nizko nad glavami, morilsko cefra debela, po bliskovo šiva z rafali po tleh, da odskakuje prst kot rjavo zrnata toča. Nekdo se neumno zravnava; prežaga ga čez trebuh, da komaj še zahrope v travo.

Na vsak način hočejo Nemci za glavnino, jo tolči in razbiti za vselej. To je jasno Agu, Kostju, Krjavlju, vsem iz tretjega, ki ležijo ploskoma v zmeraj bolj vročem soncu prilepljeni ob tla, polnijo hlastno svoje puške in streljajo, streljajo, zraven pa štejejo minute, ki morajo poteči, da bosta bataljona s štabom že dosti daleč in se bodo končno smeli umakniti tudi oni.

Pa sonce kar stoji kot pokvarjena budilka. Slan pot zapeče v očeh, se tolčejo četrt ure, pol ure, ko se začne tretja četa, najboljša, ki drži sredino, počasi upogibati in popuščati pred navalom. Kakor oživelo grmovje se vedno več policistov v varovalnih oblekah plazi naprej, se zaganja od debela do debela vse bliže.

»Meči bombe!« rezko prevpije Aga streljanje. Votli vzbui raztrgajo zemljo, zadržijo Nemce za nekaj dragocenih minut. Premalo je eksplozij, da bi jih zares vrgle nazaj.

Konec! stisne Kostja, zdaj ne vzdržijo več. Morda, če bi bilo ukazano vztrajati do zadnjega moža in potem drug za drugim poginiti. Tako pa sta bataljona ta čas, kjer pač že sta, tolče z drugo četo po prodirajočih Nemcih. Kdaj, vraga, namerava Aga zatrobiti za silo urejen umik? Tisti hip se policisti noro vržejo naprej in presekaajo tretjo četo na pol.

Sunek doseže tudi njih ter jih odbije navzdol po bregu, bočno proč od smeri, v katero bi se morali umakniti, če bi hoteli za glavnino. Kot z velikanskim plugom jih Nemci drobijo in mečejo narazen. Na koliko kosov, Kostja ne ve, ko pol teče, pol se vali po pobočju, spolzkem od debele plasti trohnečega listja. Pred njim in okoli njega drvijo borci druge čete.

Od nekod zagrmi »halt«, za njim jezljivi rafali, hitri in zato slabo merjeni. Drugi nemški obroč je predelek, da bi bil zanje ovira. Bomba razpara zemljo, mimogrede so skozenj, potem jih skrrije greben, sprejme zajeda. Popraskani so, umazani, krvavi, a ni časa tipati, odkod kri, hropejo naprej, zdaj že pol po ravnem; megleno se mu zdi, da približno vzporedno s smerjo umika bataljonov. Pol tečejo, pol hodijo. Treba je izkoristiti zagon ter se pehati dalje, venomer naprej, dokler bo kaj moči.

Kostja začuti hipno slabost v telesu. Kot bi bil nenadoma izvotljen, lahek in mlahav ter bi mu želodec zanihal v prazni cevi gor in dol. Obsede ga želja nasloniti se na prvo deblo ter se izdihati. Potem noge ne bi bile več klecasto opotekave in bi lahko spet hitel naprej skoraj kot na začetku. Ampak stisne zobe in se vseeno nekako premika. Čeprav se mu vse telo upira, vleče korak na korak, se bliža skupini sopihajočih borcev; še drugi prilezejo od nekod. Posameznik se morda kako potaji, prebije nikoli. Ne da bi se dotikal, se zdi, kot da drug drugemu pomagajo riniti dalje. Bolj kot na točno smer pazijo na kritje. Zmeraj v senci dreves, med skalami, v vrsti, s puško na strel, ker ne premorejo izvidnice. Dovolj imajo Nemcev za ta dan in za naslednjega. Ampak še zmeraj jih sovražijo in trdno stiskajo v rokah orožje. Če jih kje čaka zaseda, bo važno samo, kdo bo prej sprožil. Ta hip se ne želijo bojevati, toda zaradi tega niso nič manj nevarni.

Komandir Bomba ukaže počitek in v hipu popadajo. Janez in Bob ubogljivo odklamata na stražo, čeprav sta zbita enako kot drugi. Kostja jih gleda. Med bojem in begom so nekam enakih obrazov, spačenih lic, rjovečih pa spet hlatajočih ust, samo gibajoča se telesa: enkrat naprej in drugič nazaj. Kar tiščali bi v sovražnika, kar tekli stran od smrti, pa se po čudežu ali disciplini vendar ne razlezejo po goščavi. Zdaj si čepe glasno oddihujejo, se ogledujejo molče spod čel, kot bi iskali po spominu drug drugega. In če bi Bomba čez četrt, namesto čez pol ure ukazal pohod, bi se dvignili. Takšni so pač, začustvuje Kostja. Nobenih velikih komisarških besed ne potrebujejo zdaj ne Bomba ne njegovi, nobenega navdušujočega govora, samo približne smeri do Suhega vrha.

Takšni naslednjega dopoldneva priromajo do obeh bataljonov in štaba, povešajo glave, lačni zamudniki. Aga je zaskrbljen ovčar, ki čuva vod iz prve čete. Prešteva jih zmeraj bolj mračen. Zakolne svinjsko: vod in ta četa je vse, kar še ima od svojega bataljona.

Kostja bolj pije kot je redko brozgo, iz Agovih skopih besed krpa bežno podobo stanja. Skladišč hrane ni nikjer, pomoč hribovskih partizanov komaj omembe vredna. Prebivalstvo prestrašeno, Nemci močni. Taktika domačinov zmeraj enako usrano čakalna. Dežela, pozimi še ponosna in uporna, je stisnjena k tlom: talci, hajke, izdajalci. Načrt glavnega poveljstva za ta pohod je zelo verjetno narejen iz napačnih podatkov.

Grenkoba razočaranega komandanta zaradi razbitega bataljona ali priznanje mračne resnice? gleda Kostja Krima in Aga, Sivega, Bojana, Kombatajna. Preveč je še zbit, da bi se zarežal prvi partizanski spovedi Agovi in svoji. Nesmiselna se mu zdi, živčna, venomer se vrti v krogu. Prvič, drugič, tretjič zahteva Krim opis položajev tretjega bataljona v zadnjem boju, na hitrico morda res ne najbolj pametno razporejenega proti premočnim Nemcem. Krim neusmiljeno napada, Aga se brani, kakor pač ve in zna.

Jasno, da obramba enkrat popusti. V redu tudi umik v majhnih enotah. Toda kako, vruga, nista tudi drugi dve četi tu, na Suhem vrhu? Je mogoče, da Nemci kar tako zajamejo ali uničijo dve dobri četi, ene pa ne? Kje se more pritajiti toliko borcev do konca hajke?

»Bataljon in pol smo izgubili v dobrem tednu,« renči Krim. »Tule si oglejta zemljevid dežele, vojskovodja! Kako jo bomo neki dvignili k uporu s tristo možmi?«

»In koliko bolj bi jo s petstotimi?« je zdaj Kostju dovolj. »Če hočeš, grem takoj nazaj na Ravno goro iskat četi.«

»Nikamor ne boš hodil! Kurir jih prav tako poišče kot ti.«

Krim sitno umolkne. Prvič, kar Kostja pomni, nikogar ne pohvali za izpolnjeno nalogo. Pa vendar samo zaradi hrabrosti njunega razbitega bataljona zdaj sedijo tule. Da je cena za to previsoka, je jasno ali pa tudi ne, toda ne Aga ne Kostja ne uvidita, kje je njuna napaka. Napaka so premočni Nemci. Če je tako zasliševanje vsa zahvala, je pametnejši molk.

»Nima smisla, da si očitamo,« zmigne Kombatajn. »Položaj je tu res drugačen kot pri Italijanih. Tam bi mi prvi pastir pravi čas pritekkel povedat, da se bliža sovražnik, tu pa se ljudje zaklepajo v hiše, ko zagledajo partizane.«

»Teren je negiben,« razpreda Bojan. »Obdelati ga v kratkem ne moremo. Odvisni smo torej od sebe in dobre volje peščice domačih partizanov.«

»Ne moremo več nastopati kot skupina,« odloči Krim. »Štiristo, ne tristo ljudi se ne more premikati hitro in neopazno. Še manj se smemo skupaj utaboriti za dalj časa, saj bi morali skoraj en bataljon uporabiti za zasede, straže in izvidnice. Na bataljone se bomo razdelili, tudi na polbataljone, če bo treba. Razmejimo si ozemlje in izvajajmo akcije skladno!«

Kostja pomisli, ali bo Aga zdržal. Zapiči se vanj, da so prihodnji dnevi njunih borcev in njiju dveh odvisni od tega, kako premladi, zdaj tudi

že preživčni komandant Aga prebavlja nezasluženi ukor. Krim posluša napol. Z Agom in svojimi pač ostane kar tu, rušita telefonske drogove, minirata mostove, lovita v zasede sovražne patrulje, poskrbita za hrano, vzdržujeta zvezo s štabom. Gleda, kako agovci prevzemajo straže, taborišče zagomazi v nenadnem pospravljanju in preurejanju. Še kratka povelja in bataljona s štabom v dolgi koloni izgineta med drevjem. Kar že nekakšna navada, si reče.

Šele zdaj ga prav stisne, kako malo jih je s peščico domačih vodnikov vred. Moral bi prisiliti Aga k pogovoru, premozgati z njim znova vse ostre Krimove obtožbe, da ne obležijo v njem težke in neprebavljene, jih skupaj prebrusiti ali zavreči. Ampak Aga se dela gluhega, teka prezaposleno sem ter tja, sestavlja izvidnico, razporeja, ostro ukazuje. Kakor da mu sploh nič ni, Kostja po begavih očeh ve, da se ves čas žre. On, komandant Aga, je kriv izgube dveh čet, on, ne lakota in utrujenost ter desetkratna premoč izurjenih in spočitih policistov! Kje so zdaj Sine, Menih, Krjavelj pa vsi drugi imenitni fantje? Če sploh spregovori z njim, le o tem, kje bo znova napadel.

S hrano uspe, torej jedo. Prebavljajočim in polnim spahujočega se zadovoljstva Kostja prvič po dolgem času spet pripoveduje politiko. Preprosta beseda o tovarštvu in boju. Od obvladovanja partizanskih večšin je odvisno njihovo življenje. Tudi od medsebojne pomoči in od prepričanja v pravično stvar. Vedno važnejša postaja konspiracija, ta čudna beseda. Ne pomeni samo skritosti za izmišljenimi imeni, ampak izogibanje vsemu, kar jih lahko izda. Torej ne nositi pri sebi nobenih papirjev, ne izlivati čustev in misli v pisma in dnevnike. Vse to lahko kdaj spravi v nevarnost tovariše, izda cele bataljone.

Kakor pa je on miren, kot izmodren od hajke, tako je Aga napet od nestrpnosti. Siti so, spočiti za silo, večer je tu, zdaj je priložnost za napad. Razdraženo skrb čuti Kostja v njegovih poveljih. Kot bi vodil polbataljon smrkavcev skozi noč, hodi Aga zdaj na začetku zdaj na koncu kolone, jih z nenehnimi tihimi pozivi drži skupaj kot koklja piščeta, samo da ne bi spet doživel neuspeha, da ne bi znova noroglavo bežali in se razbili na še manjše delčke.

Razume, da vidi Aga očiščenje svoje namišljene krivde le še v uspehu, morda kar v vrsti dobrih akcij. Polom pa bi mu dokončno razkrojil zupanje vase, ga prelevil spet v navadnega borca, sposobnega samo še izpolnjevati povelja, ne pa več jih dajati. Zato mu še nikdar tako kot to noč privoščiči ognjemet, ko se najprej zeleno sinje raztrešči podminirani transformator, zatem pa se Agovi bombaši spremenijo v polnočne gospodarje velike vasi, zatreskajo s puškami, kot bi divja čreda zdrvela prek dračja, trepeče zrak od navzkrižnega sekanja strelav kot jezljivo pokanje z biči.

»Žrd!« se gospodovalno oglasi iz teme.

»Žrebe!« dopolni geslo Kostjeva zaseda.

»Umik, akcija je uspela!« zadržiti ponos v Agovem povelju. Fantovsko prešerno spešijo s hrano in strelivom otovorjeni borci v hrib.

»Tudi nemški žandarji znajo kričati »mamma mia«, samo da se malo drugače sliši!« se prirežijo v taborišče.

Kar vsi bi tokrat stražili do jutra ter si znova in od kraja pa še enkrat židane volje pripovedovali o uničenem tovornjaku, razbiti žandarmeriji in transformatorju. Na vsem lepem nobeden ne toži več o žuljih na nogah. Lenobno se noč potegne v sito dremanje na soncu. Varni za gibčnim obročem zased in straž se pretegujejo po vonjivi travi.

Zvečer hribovci sporočijo, da se v dolini zbirajo Nemci, zato da se oni selijo na odročnejšo Malo planino. Aga svojih ne premakne, le zasedo proti grapi okrepi. Sitih in naspanih borcev nikoli ni strah, se drami Kostja iz mirne noči v nov, soparen taboriščni dan, ko vsi vedo, da bo namesto akcije pusto komisarsko predavanje in prihod mrkega kurirja pretrga dolgčas.

Odmomlja svoje, izgine ko duh v smer Krimovega štaba. Kot da odnese s seboj pol brezskrbnosti, premolknejo. Torej tretje čete zares ne bodo več videli. Po tavanju in stradanju je že kdaj nazaj čez mejo. Ne na pamet, ampak s preudarkom in voljo najboljših borcev bataljona, ki hočejo videti v vsakem povelju pamet, v akciji pa učinek. Ne takole prazno prisluškovanje naokrog, ko po kapljah izveš, da je nemških zased zmeraj več in hrane vse manj ter ni za zdaj smiseln noben premik.

Kostja molče sledi soncu, občuti skritost in tišino gozda kot neprediren zid, onkraj katerega samotno pivka kragulj. Stik s svetom je prekinjen, terena ni, tudi drugih partizanov ne. Zaprt si s svojimi v sončno zeleno kletko, kamor ne prodre niti besedica od zunaj, čeprav si lačen novic bolj kot kruha. Nekaj se kuha, gotovo. A kaj? Povračilo za njihov napad na vas? Hajka? Ofenziva? Koliko je Nemcev, kam se plazijo, kaj vedo o agovcih, kdaj udarijo? Nič, samo gluha gozdna tišina in ravnodušno jekleno nebo.

Še mlade mine volja do prijateljskega zbadanja, stari so pa tako vselej bolj tiho. Nekdo zagodrnja o političnih pridigah pa o kruhu. Nenadoma se Kostja zave, da že lep čas ne zna več reči: »Vojne bo konec čez . . .« Tudi ne slika z živimi barvami lepote svobode, ampak govori samo še o vztrajanju, molččnosti in sovraštvu. Mrzi Nemce, Italijane, bogataše in zasebno še bedake. Ve, da je sovraštvo dobro samo za uničevanje. A o gradnji novega reda bo govoril po hajkah, prej ne.

Noč ne spremeni ničesar, šele strelji v daljavi jih odrešijo napetosti, zato pa prinesejo vprašanje kdo, s kom, kje? V temi sredi odmevov komaj uganesh smer boja, ki se stopnjuje, kot bi v sosednji vasi ponoreli vsi mlatiči. Aga jih pametno nakrmi z zadnjim, kar premorejo. Prebavljanje pomirja in polsiti bodo laže tekli kot lačni. Tudi te manj zebe, ko proti jutru zagriže mraz in streljanja že davno ni več. Kar zaspali bi od sprostitve, po dva iz zasede privedeta prikazen, majavega okrvavljenca, razoglavega razcapanca, ki ga najzgodnejše planinsko jutro barva z mrliško voščenostjo, ko seseden loka ponujeno sladkano vodo. Slep od izmučenosti, z nago grozo

v steklastih očeh se povije v nenadni slabosti, a ne izbruhne želodca, samo ogabno nabuhle, presne spomine krehajoč bljuva prednje:

»Pripeljali so se po dolini v tovarnjakih z zastrtimi lučmi. Neopazno do zadnjih kolovozov. V trojkah so brez glasu začeli prečesavati gozd, ne z ene, s treh strani hkrati. Mislili smo, da nas hudič ne odkrije v novem skrivališču, pa so nas obkolili, preden jih je zaseda opazila. Potem smo se tolkli in prebijali.«

Umolkne, spet srkne, kakor da brska po svojem prerevnem izrazju za tisto, kar mora še povedati. Saj je vendar že vnaprej vse tako do kraja jasno. Ničesar važnega ne izpusti ali pač:

»Približno toliko nas je bilo, domačinov, kot vas zdaj. Kak ducat nas je še, drugi so obležali. Sami stari borci, ki jih zima ni strla. Toliko nas je, drsi z mrtvimi očmi po borcih, kot da jih odbira, kdo morda preživi to hajko, kateri pa so zapisani kroglam.

»Pa vsaj veš, kje so Nemci?« ga prekine Aga.

»Nemci so povsod. Zdaj se oni gredo partizane, razdeljeni na kup majhnih patrolj. Na doklic drug od drugega krožijo po gozdu. Potajiš se pred eno, naletiš na drugo, zadaj pa sta še tretja in četrta. Tako hajkajo ti hudiči.«

»Razumem!« odreže Aga. Dojame Kostjeva nema znamenja, naj ne dovoli še bolj plašiti borcev. Zato pripovedovalec onemi ter se sključi v čepeče počivanje kot upehana žival, ki si želi samo še miru, prav tega pa mu Aga ne more dati.

Dovolj je zdaj vseh preteklih vpraševanj domačinov o poti na zahod do štaba. Kurirja ni nazaj in morda ga nikoli ne bo. Čakati nove noči brez dela in hrane ob premlevanju pokola je nesmiselno. Enako kot tu se lahko srečajo z Nemci kjerkoli. O presenečenju ni več govora, saj eni oprezajo za drugimi. Tako močna četa, kakršna je njegova, pomete z vsako patroljo, in preden se Nemci skličejo, bodo oni že naprej, saj so borci spočiti. Kaj bi še čepeli tu in napenjali živce drug drugemu.

»Pohod!« ukaže Aga in nikomur ni žal, da zapustijo pohojeno in poležano jaso. Kakor da šele zdaj prav zavohajo, kako svinjsko zaudarja po njih.

S sopenjem lajšajo vsak svojo v strahu skrčeno prepono. Ubirajo zibajoči se, na dolgo potegnjeni gorjanski korak, ki nese enako navzdol kot navkreber ter hkrati še zmeraj hrani v pljučih dovolj zraka za tek in hiter vzpon. Klanec za klancem je enako poln vroče smolnatih vonjav, vsi prazni tja do poldneva. Noben ptič nikjer ne vrešči preplaha, šele pred jaso zavrejo tako ostro, da zaškrta kamenje in zadržijo dih.

Buljijo v svojo zrcalno podobo, požirajo grenkobo v ustih. Takle obležiš nekoč mrtev: malo spodvit čez puško, kot bi spal. Nimaš niti preveč krvi po rokah in suknjiču, le skorje nadrobljene rje. Adijo pač. Hitra in čedna partizanska smrt.

»Nikamor!« Aga z ostrim šepetom nategne uzde vnetežem, ki se jim zdi škoda puške za mrliča. »Nemci včasih nalašč pustijo ležati ubite kurirje, postavijo zasede, in če se kdo pokaže, užgejo po njem.«

Po gozdu obplazijo jaso, se zastrmijo v požgano vas pod seboj. Ni druge poti. Treba je dol, mimo očrnelih dimnikov nad ruševinami. Stopnice vodijo v prazno med pol porušene, kakor razžrte zidove. Iz ozadja črno režijo žrela krušnih peči, ker so pač vajena ognja. Nikjer ni niti živalce, še mačke ne, sama strašljiva soparna tišina.

Nemo spešijo naprej, kdo se skriva pokriža za srečo. Vraževerno blodijo z očmi za strahovi v že mračnem kolovozu, zato rafal v hipu podre prva dva v vrsti, tretji se zvali na stran.

Umor se zasveti Agu v očeh, ko rjoveč požene četo v juriš iz mišnice. Sam prvi užge po policistih nad robom, pa zapoka nanje še z leve in spet eden od borcev krikne. Aga seka nazaj, z druge strani pomagata Bomba in Kostja. Ne bo obkolitve, samo ne se ustaviti! Redke smreke preslabo krijejo in nekaj pobitih Nemcev še ni rešitev. Na grebenu, četudi po vseh štirih, pa zdržati še tisto ped časa do teme!

Eni dojamejo ko blisk, druge priganjata s Kostjem, kotalita narobe obrnjen grudast plaz čete navzgor, da kisló zasmrdi izpod pazduh. Samo da jih Nemci ne prehitijo. Pa začuda le iz varnih zaklonov pokajo po vsem, kar se premika, zganejo pa se nikamor. Pač od spodaj prej spazijo cefrasto ponjavo nenadne planinske megle, ki usmiljeno zakrije nebogljene plezalce.

Dež zadihajo na vrhu v rastoči temi. Drobnó gost prši, ko tipajo po vetrovnem grebenu naprej. Obleka se kot težak obliž oklene udov; nekdo zaseslja košček sladkorja, da se vsem bližnjim pcedijo sline, kako dolgo že nimajo ničesar v ustih, razen strahu.

Aga pririne skozi gluho rosenje h Kostju, šepetaje ujame korak:

»Pet jih je dezertiralo med prebojem!«

»To bova videla jutri. Morda pridejo za nami.«

»Vraga! Tisti, ki je imel tak namen, se je tolkel navzgor, ne valil po bregu.«

»Ne moreva držati vsakega za roko. Četa je vendarle še skupaj.«

»Za zdaj,« umolkne Aga.

Kmetije zagotovo ni na njihovem zemljevidu, a opolnoči se nenadoma črna dvigne iz naliva. Nerazložljivo civilistovsko medel se Kostja z drugimi vred zgnete v hlev, otipa jasli-posteljo; dobra topla živina za gretje, se utrne, pa že spet pijano predrami v zoprno stresanje. Kot bi dvakrat zapored obrnil stikalo; že jutranja straža?

Ko vse crkava od izčrpanosti, komunisti in skojevci naprej! Izkaži se, komisar! mu zašklepetajo zobje na ledenem zraku. Besno potelovadi gor — dol, ko kak zagaman švaba, steče do plota in nazaj. Dobro, da kmet nima psa!

Pa se krvi vseeno ne ljubi pošteno zaokrožiti, kot da ga grabi vročica; samo možgani zvenijo v prazno. Beda. Stanje čete, Aga in on sam, revščina.

Kako daleč je še do Krima? Ped dni hoda, dan? Pa Krim zna šteti. Spet ju ozmerja: kje so borci, kje bataljon?

Dragi Krim, poreče, dragi, najvišji moj komandant, ali veš, da napoči nekoč tudi za komisarja ura, ko z borci vred v celem svojem političnem očenašu vidi samo še kruh, pa nobenega kraljestva?

Da odgovarjam za vsakega, praviš, Krim? Pamet v roke! Kako morem jaz, dvajndvajsetletni mulec, na hitro določen za komisarja, odgovarjati za sto petdeset, trideset, celo le za pet prestradanih borcev, kako? Sovražim Nemce, verujem v OF in partijo, najbrž bom tudi crknil zanjo. Daj mir, Krim, saj veš, da bom! Ampak, kako naj odgovarjam za ljudi, da tudi oni hočejo zares z veseljem crkniti, če pa jih je polovico prav strah pred poginom prignal k nam? Pojdi no, Krim, rad te imam in vse pa dober komandant si, vendar, kdaj pa si naročil predavanja iz partizanske joge: dihaj globoko skozi zobe, pa boš sit? Naj ga ne lomim? Prav, torej poskusiva takole: kako pa ti odgovarjaš za svoje bataljone, da imaš namesto štirih le še dva in pol? Brez zamere, kolega, seveda sem pijan. Od lakote že tudi jaz. Tako sem lahek, da bom kmalu vzletel. Res. Samo mleka se še napijem prej, bolj belega kot to prekleto mrzlo sadrasto jutro.

S prestradanimi borci vred strmi v osornega starega kmeta, ki ne da in ne da hrane, pa konec. Vrag, pa še partizani in sveti Peter in krščenduš, razbojniki! Če ga oropajo, se ne more braniti, revska. Ampak tudi policisti vstajajo zgodaj in pri njem ne bo gorelo zaradi nekih potepuhov, ki ponoči kar vdrejo v njegov hlev, potem pa bi radi še zajtrk!

Borci grabijo za puške, Kostja trepetaje od jeze poskusi zlepa, politično, ampak nič ne pomaga. Z dvema hleboma zaplenjenega kruha pod pazduho zapove Aga odhod in čemerno krenejo v meglo, glodajoč trdo popotnico. Dva hleba za trideset mož je še zmeraj bolje kot streljanje z Nemci na tešče.

Kot bi hodil po Pohorju, gleda Kostja prostrane planinske pašnike z redkimi smrekami, ki se tu in tam zgostijo v črn gozd. Mimo pastirske kočice in praznih ograd bredejo mokro travo; iz mlečnega neba nenehno sitno rosi. Skoraj vsake pol ure Aga menjava izvidnico, trga borce iz otoplega koraka ravnodušnih vozaških konj, da ne bi čemerno zagazili spet v kakšno zasedo.

Povprečen pohod v vrsti podobnih, nič več. Zato kljub lakoti ne bi smeli biti puste volje in mlahavi, si reče Kostja, in Aga ne bi smel biti tako napet in zadirčen. Kakor da jih hoče v paradnem koraku prignati pred štab, na katerega res lahko naletijo vsak hip. Ali je v preteklih tednih res potrošene že toliko moči, da je ne obnovi več niti poležavanje po akciji ne spanje? Je to bolj osamljenost, občutek, da so prepuščeni sami sebi in nenehno ogroženi? Seveda borci točno vedo za padle in izginule, pa ne govorijo ne o tem ne o čem drugem. Sploh niti ne godrnjajo več, le vlečejo se samogibno skozi meglo in prav malo jim je mar, če jih v taborišču obeh bataljonov potem preštevajo enkrat ali desetkrat. Jesti in spati je še edino važno na tem svetu, varno med dvesto kosmatimi brati na prostrani jasi,

sredi nekega preurejanja, tekanja, poveljevanja, pregledovanja nabojev, granat in borcev.

Pa ne, da jih že takoj priklopijo v nov pohod? je dovoljeno Kostju in Agu na štabni seji požvečiti redko enolončnico s tenko rezino kruha. Usnjeno negibno, zaprti so znani obrazi, tudi kak živec trzne, zares!

Kakor nepomembna otroška zgodbica se zdaj sliši Agovo poročilo o uspelem napadu in razbitem tovornjaku. Kar proč jo odrinejo z devetimi izgubljenimi borci vred. Suho riše Krim njihov položaj:

»Z razdelitvijo na bataljone smo se prebili skozi hajke, zmanjšala pa se nam je udarna moč. Imamo vsega skupaj še bataljon Sivega, od Joževga dve četi in pol ter eno Agovo. Vse drugo najbrž niti ni popadalo niti ni ujeto. Ampak ta verjetnost nam tovarišev vseeno ne pripelje nazaj.« Skremžen umolkne, kakor da je vsaka beseda pelinasta, pa mora kljub temu do konca.

»Če so Italijani po naših napadih spomladi ukinjali šibke postojanke, jih Nemci krepijo. Ker nimamo dobrih obveščevalcev, zvemo za sovražnikove akcije šele, ko že tečejo. Kurirske zveze so počasne, preskrba s hrano več ko težavna. Presodimo, kaj storiti!«

Bojan je še ves stari uglajenec, le smehlja se ne več:

»Borci se dosti več pogovarjajo o jedi kot o boju. Vedo, da je položaj težak. Niso redki pobeži. Ali v domače kraje ali k Nemcem, ne vemo. Imejmo dovolj poguma in si priznajmo, da tukaj nimamo več česa iskati ter odrinimo naprej, čez gore!«

»Se strinjam,« pokima Sivi, »ampak kako? Skupaj ali spet po bataljonih?«

»Večina mojih je onstran meje,« vpade Aga. »Nima smisla, da sem komandant brez bataljona. Odločite, ali navaden borec ali kaj?«

»Štabni oficir?« medlo poskusi Bojan, Krim pa odreže:

»Ne! Če smo spomladi ob dotoku novincev znali narediti iz enega bataljona dva in iz dveh tri, bomo zdaj iz ostankov dveh naredili enega z enim komandantom. Aga, premolkne, »Aga ni zaradi tega, ker je izgubil dve četi in pol, nič slabši komandant, kot je bil prej. Samo da bi mu jaz tokrat zaupal odgovornejšo nalogo kot vodstvo novega bataljona in preboj z njim. Aga naj se vrne čez mejo, poišče svoje borce, mobilizira nove in se nam potem po najkrajši poti pridruži. Komandant združenega prvega in tretjega bataljona pa naj bo Jože.«

»In jaz?« se oglasi Kostja. »Bataljon tudi dveh komisarjev ne potrebuje.«

»Nekdo od prejšnjih vodilnih mora ostati z borci,« pohiti Bojan. »Poleg tega poznaš razmere na oni strani in moraš zraven!«

Ko je tako vse odločeno, Krim po stari navadi ne trpi več odlašanja. Štab odide s Sivim še nocoj, Jožetov bataljon po drugi poti jutri. Kombajn odhiti z obema komandantoma, Sredi klicev za zbor in preureditev enot pa se dvigneta tudi Aga in Kostja. Nihče ne sili Aga na pot brez počitka, a če že mora biti slovo, bolje takoj.

Kostja gleda ravnodušni Krimov obraz, ki mu pač en pohod več ni mar. Krim, veliko zobato kolo osvobodilne vojske, podrejeni komandanti in komisarji, manjši koleščki, danes eni, jutri drugi, glavno, da kolesje ne obstane, ampak se večja. Seveda tudi novi komandanti, novi Krimi, saj bo velika vojska pač bolje tolkla in mlela. Tako — zdravo!

Bojan je že spet ves nasmejan. Diplomatsko pristrčen (saj se gotovo kmalu vidita!) stisne roko, a že gleda po drugih obrazih. Ne vidi, kako mu Kostja svoje kratko komisarstvo brez zamere položi nazaj v dlan.

Trčiti bi moral vsaj z 'Agom, mu nazdraviti, ga objeti za vse skupne pogume in trme, pa ga samo pospremi del poti, komandanta Aga, ki odhaja neopazno kakor kurir s pravim kurirjem domačinom. Kot da je že leto dni od njunih vihravo brezuspešnih poskusov, naj ga Bojan ne lomi in naj jima ne daje bataljona. Zdaj sta zares brez njega, le da štab napake ne ponovi še enkrat. Toda ali je res napaka? Sta dejansko tako obupno zanič voditelja oba? Bi mogla narediti dosti več, kot sta?

Molče si pri zasedi sežeta v roke, zamrmrata nekaj nerazumljivega in se obrneta vsak na svojo stran. Neko obdobje je končano za oba.

Figó je mar borcem včerajšnjega komisarja! Izgini med njimi, teci tožarit mračna prerokovanja, da so v godlji, dvigni nos in molči, povešaj glavo in sesaj palec, ker nimaš drugega za v usta, kaj koga briga! Lep štab pač, ki ti oddeli skoraj vso hrano za bataljon Sivega in zase, oni pa naj si jo v enem dnevu izkopljejo iz tal kot tistikrat domačim. Ne poznate, agovci, zgodbe, seveda! Pa poslušajte!

Po ves dan ti vrage hinavski stradajo z nami vred, samo da bi pokazali, kako zares nimajo ničesar, zvečer pa se skrivaj nekaj teh hribovcev odplazi. Kam, če so vse zasede postavljene? Ne bodimo leni, mi tiho za njimi. In kaj se pokaže? Lepo skrivališče, polno makaronov in moke. Veš, da jim vse izpraznimo. Takšna ti je ta naša ljubezen, bratec! Pa zdaj nimamo ne mi ne oni in je mir.

Odnese nergavo besedičenje s seboj na stražo. Mu pač hočejo pokazati, da nič več ni, se smehlja v temo. Ne vedo, kako se hrbet zravnava, ko ni več treba z deseterimi očmi oprezati naokrog v nenehni napetosti za svoje ljudi. Ni nujno ob vsakem jezljivem prepiru med borci planiti mednje in jih miriti. Končno ni več dolžan do brezokusnosti sukati prežvečenih spodbudnih besed, ko borci zahtevajo hrano, ne cingljajočih parol, ampak točne podatke o Nemcih, ne slavospev o moralni moči partizanov.

Ej, namolčiš se zdaj za mesece nazaj, Kostja! »Ja« in »razumem«, rečeš, več ni treba. Nasanjariš se o Manji; počitnice ima bržčas. Naslikaš si njene lase za lahko noč pod smrdljivim kocem! Naposlušáš se večnega cmokanja o dobrih jedeh, z drugimi vred se javiš za pot po hrano v dolino, skupaj s tovariši ostaneš v taborišču, ker patrolje spet enkrat javljajo nemške tovarnjake obakraj planine, petnajst tu, deset tam; najmanj toliko, prej več. Ne godrnjaš ne v okrepljeni zasedi ne v mrmrajočem taborišču, ker pač niti čarovnik ne skuha iz nič kosila ne večerje.

Indijanci napadajo ob svitu, Kostja se postavi v vrsto ter se utopi v koloni. Skupaj s tovariši sklonjen steče naprej, rjove in strelja na komaj vidne zelene sence, se sopeč spotika, ko komandant Jože zakliče »stoj« za kratek oprezujoč oddih.

Naprej hiti z nahrbtnikom prednika pred očmi in s sigajočim hropenjem onega za seboj na vratu skozi podrast in čez jase v gozd, po posušenih kravjekih, pogaženi travi, storžih in koreninah. Še davno pa ni konec hajke. Spet zareglja rafal. Nekdo kriči, naj ga ne pustijo samega, cvileči, oddaljujejo se klici. Znova strelja, skuša dojeti, kaj pomeni Jožetovo rjovenje, se zato požene bliže k njemu. Nemški ogenj je pregost, da bi se prebili, torej v umik. Ne bi pomislil, da že zdaj, Aga tudi ne. Taka je pač razlika.

Komandant morda ve, kam jih vodi. In se čete nekako znajdejo skupaj; pač še pravi čas, da so lahko bataljon. Torej, tako je treba! Vendar ni časa ne za misli ne za predah. S hitro hojo ves čas po gozdnem robu prečkajo planino. Da bi bili čim manj opazni, jasno. Pa kaj, ko ni stoječih umikov in tudi nevidnih ne. Zato počni na desni in zadrda od zadaj, kakor da se okoli njih polagoma stiska nevidni obroč policistov, ki se jim ne mudi preveč. Nemška temeljitost pač. Edina mirna smer vodi navzgor na skalnat vrh. Prostovoljno je nikoli ne bi izbrali, saj na njem nimajo česa iskati. Zdaj pa ni izbire, ker od vsepovsod kot ponorele lajajo brzostrelke pogon, ti, divjačina, pa béži.

Bataljon prileze med razmetano skalovje na vzpetini, ko zapoka tudi z druge strani. Past se zapre; na vseh straneh Nemci. Ampak težko je verjeti prvi hip, da si obkoljen pri dnevju. Sonce sije, nebo se rahlo kodra z ovčkami, nemogoče res. Po starem pravilu, da se je treba prebiti čimprej, dokler obroč še ni premočen, torej Jože zarjuje:

»Juriš!« in Kostja se med prvimi zapodi naprej. Streljaje borci planejo med pečovje, štiri, sedem, deset skokov naravnost proti kroglam. Pred Kostjem se eden zruši brez glasu, ob strani drugi nečloveško zabóli pre-rešetan čez pas; konec s fantom! Kot bi veter nosil točo v obraz, žvižgajo nemške krogle, jih prikujejo za skale. Če bi se jih deset prebilo od celega bataljona, ga prešine, ducat največ, vse drugo bi obležalo v tem lepem dnevju.

Dobro vedo, da jih imajo, zato Nemci pač dovolijo počasen, previden umik nazaj na vrh in ne streljajo. Prvi trenutki tišine udarijo po napetih živcih skoraj tako kot prej rafali. Kratek razgled še preveč razločno pokaže, zakaj jim je podarjen oddih.

Po dva, po trije borci se tiščijo za vsako večjo skalo, ves bataljon je nagneten kot za sivo kamnito ogrado, okrog in okrog pa Nemci. Ne ganeš se vse do nizkih večernih oblakov in deževnega mraka. Kakor pod oknom slišiš policiste, ki utrjujejo svoje položaje prek pobočja ter si z bajoneti klestijo smrečje za ležišča.

»Ponoči se prebijemo!« sproži komandant šepet od borca do borca. Čudno prelahek je Kostja; da bi vsaj vztrajni dež pregnal omotico! Drugi

dan brez hrane, to bo. Še dobro, da ni krčev. Nobeden ne govori. Ni kaj reči, samo strmijo vsak drugam. Nobenega ne zanima, kaj čuti drugi, saj že sleherni sam sebe komaj. Ni misli, le topo ždenje.

Z dotiki sredi noči dramijo drug drugega in se začenjajo plaziti proti nemškimi položajem. V dežju sta nebo in zemlja enako črna. Možje se sportikajo, drsijo po mokrem kamenju, padajo, zadevajo ob debla, kolnejo, nekdo, do kraja brez živcev, iz teme zakliče, če je še sploh kdo kje. Temu se pa res reče neslišen preboj!

Saj prav prosijo, da švigne raketa v zrak, za njo druga in že zaropota čeznje; previsoko, ker za silo varno rijejo v tla in se spet umikajo ped za pedjo nazaj proti skalam.

Počasi, po rakovo se vračajo, že preveč utrujeni in ravnodušni, da bi se grizli zaradi neuspeha. Enostavno preveč je temno in premokro hkrati, da bi prišli skoz. Vsaj izgub nimajo, če ne zna kdo umreti že brez glasu. Zdaj so zbiti na kup in spet poslušajo samo glodajočo lakoto v sebi. Morda je to bolje kot razmišljanje, koliko še manjka do jutra, ko jih Nemci zasujejo z zadnjim ognjem, potolčejo dokončno in zares ko vole.

Jože se tiho oglasi iz teme:

»Preštejte bombe! Jaz imam eno.«

»Jaz eno.«

»Eno.«

»Dve,« tečejo številke mednje. Otroška igra na smrt obsojenih, cipet-copet, obup, zadnja možnost. Pa saj jih premorejo več, kot bi verjeli.

»Tovariši,« spet šepeta komandant, »obkoljeni smo z vseh strani in preostane nam samo dvoje: ali se pustimo pobiti ali si ob prvem svitu z bombami utremo pot. Kdo se javi prostovoljno za bombaša?«

Tako trda tišina zrasede med njimi, da se nasloniš nanjo, obmiruje kot steklena krogla. Vsak svoj strah zasopejo v njej kot uglaševanje zbora. Kapljice z vej neskončno počasi, ravnodušno zveneče padajo nanje. Madona, saj to je tako, kakor da komandant vprašuje, kdo od njih hoče prvi umreti, kavalirsko kako uro prej kot vsi drugi, in to zanesljivo hitro, brez mučenja.

»Jaz!« hripne nekdo in se ta hip piše »hudič«.

»Saj ne moreš zmetati sam vsega kupa, ti bom pa pomagal,« zmored nekdo obešenjaštvo z druge strani in premaga urok. Še šest se jih javi. Potem komandant zasika molk, da se trapi ne izdajo še enkrat. Načrt je samomorilsko preprost: priplaziti se čim bliže nemških položajev, zmetati bombe in utreti pot bataljonu.

Kakor da je bližnja nevarnost kost, jo glodajo v pričakovanju svita, odmišljajo lakoto in mokroto, odpenjajo bombe, jih podajajo drug drugemu, dokler ne obležijo v rokah bombašev. Komaj ozka reža dneva se raztegne na obzorju, toliko da se smreka in skale za spoznanje globlje zarišejo v nebo, se že začnejo po kačje zvijati naprej; korak za korakom se bataljon pomika za njimi. Neskončno dolgo traja nekaj metrov poti in vedno znova rotijo vzhod, da se ne bi zdanilo prehitro.

Takrat se strese zemlja in oglušijo jih nenaden grom, ki se podaljša v manjše eksplozije. Kot bi se sprožil plaz zlodejev po strmih, borci tuleč drvijo navzdol ter že preskakujejo nemške položaje, vojake, ki se motajo iz kočev in šotorskih kril, mrliče, strojnice, med tekom presučejo puške v rokah, začnejo tolči s kopiti po ležečih in škropiti z rafali po planjavi za bežečimi policisti. Presenečenje ne more biti lepše, strmijo v lastno vstajenje od mrtvih: pot je prosta, izvolite, tovariši! Le plen je boren: sama municija pa nekaj hlebcev kruha in konzerv.

Ko Jože zamahne z zemljevidom, se Kostja začudi, da se nizki, čokati komandant zna tudi smejeti.

»Fantje,« skoraj zavriska, »vse zasede so vrisane na tem papirju! Danes nas ne bo nihče več hajkal! Pohod!«

Po pašniku brez kritja še hitijo iz navade, v gozdu pa kolona skoraj zastane. Začenja se tretji dan, ko nimajo niti grizljaja v ustih. Kot speti z nevidno ohlapno gumo se premikajo le še zato, ker na čelu vrste nekdo vleče naprej, ker Jože zdaj prigovarja, spet jih ošvrkne s kletvico kot vozar spehano vprego po klancu pa ker kljub zemljevidu le lahko vsak trenutek zapoka po njih, nekako pa morajo dalje vsaj do varnejšega kraja.

»K prvim ljudem, kjer bomo dobili hrano!« obljublja komandant. Zato kolovratijo naprej brez besed, z obročastimi meglicami v očeh. Nihče jim ne bo prinesel hrane naproti, sami morajo ponjo, vseeno, kako daleč je še.

Sključenost daje očem zemljo namesto neba, kamenje, blato in luže po dežju ter švedrasto hojo. Kostja vidi, da se fantu pred njim krvava skorja lepi po bosih nogah. Kljub temu ne zaostaja za drugimi, ki obešajo zvezane čevlje čez ramo kot deseti brati, da jih ne žulijo do kosti. Pijano zanese koga iz vrste, pa ga spet vprežejo nazaj, zato kje že po dva hodita vštric. Občutek za čas ugaša; sonce se pomika pač po svoji poti, oni po svoji.

Koliko sploh še pomeni pogled na dolino, po kateri se vije reka, hiti vlak, se na drugi strani plakatno dvigajo gore? Nekaj tovarišev nekam odide, čeprav še ni mrak. Nekdo pride, se pogovarja s komandantom, potem jih prispe še več. Eden od njih je morda Gams ali pa ima Gams brate; saj je vseeno, vse je vseeno.

Ležijo v travi in slepo strmijo v koščke razrezanega neba nad smrekami. Kot iz neskončne daljave slišijo odlomke pripovedi o nekakšni zmagi nad Nemci, menda celo o svoji, o bombah in preboju. Enega mitraljezca ni več, devet borcev manjka. Nekdo obljublja v hribih onkraj reke veliko skrivališče hrane. Vodnik jih privede do nje, saj jim je ob poti, ko tako morajo tja čez, če hočejo iz dežele, torej čimprej. Tovariši se vrnejo iz doline, zato zadiši po ognju in juhi. Na sto metrov bi zdaj zavohali jed. Obkolijo kuharja in ponižno čakajo. Kot berači klobuke molijo menažke predse. Še vročo čorbo srebajo, s kosmatimi obrazi se zagrižejo v čoke kruha in goltajo blaženo dolge minute. Saj ni toliko, da bi jih nasitilo, kje neki! Nič niti ne ostane za zajtrk naslednjega dne in ne za kosilo in drugo večerjo. Ampak zdaj so polsiti in vodnik zatrjuje, da je dan odtod zares skrite hrane za tisoč ljudi.

Tam se končno pošteno najedo si napolnijo nahrbtnike ter se prebijejo čez gore v prijazne vasi, k dobrim ljudem in vse bo spet kot nekoč.

Torej se dvignejo in znova krenejo na pot, ki je toliko lažja, ker vodi navzdol v mirni mrak, skozi katerega se tu in tam bleščijo luči. Ni jih treba opominjati k tišini, drugače kot prihuljeno pa tako ne znajo več hoditi. Če bo treba plavati, se zastrmijo v reko in pri sredini, ko jim voda ne seže dosti čez pas, strahoma bredejo naprej. Kaplja od njih do glavne ceste, ki jo pretečejo v skupinah. Psi po bližnjih vaseh ne lajajo nanje; pasja otožnost v noči, polni šumov.

Utrujenost svinčeno pritisne, ko se spet vzpenjajo v breg. Kakor spomin na sprehod se zazdi dolga pot po dolini, ko bosa noga zadene ob kamen in se pred oči postavi strmina. Bilo bi nespametno spraševati vodnika, kako daleč je še do hrane, ko vedo, da je skrivališče na vrhu, ta pa je daleč kot nebo.

Samo da ne bi zapokalo, ko sopihajo navzgor in se jim znoj meša z neposušeno vlago oblek. Ko se najedo in spočijejo, naj pride nadnje kdorkoli, samo ne zdaj, ko se vzpenjajo betežno od klanca do klanca mimo božjim marter in skladanic drv, po useki in nad prepadnimi globinami z neskončno gmoto gore nad seboj, se trgajo od kolone, užijejo nekaj trenutkov počitka, naslonjeni na senčne skale ob poti, se oddihujejo, pa spet lovijo stik s tovariši.

Slepi so za zlatasto svitanje in prelivanje luči v višinah, ni jim mar jutra in svetlobe, ki opljusne ter prižge konice sneženih vršacev v daljavi; do vrha je še zmeraj daleč. Ni jim mar koscev, ki s travnika onkraj globeli začudeno opazujejo kolono raztrganih in bosih mož, kako se vije više, zmeraj više, potna, lačna, zbira od utrujenosti in vročine vztrajno, božjepotniško topo z razbolelimi nogami, uro, še uro in še eno, kdaj zdrsujoč po vseh štirih na strmi strehi gore. Nihče ne pove, ali večni Jud blodi po svetu lačen ali sit.

Z večerne strani že spet sije sonce, ko se ustavijo ter slišijo vodnika, da je nekdo moral pred njimi odkriti skladišče hrane ter ga izprazniti. Strmijo v suhljatega moža črnkaste polti in nemirnih oči, gledajo v nekakšno plitko votlinico pred seboj, pa ne razumejo ničesar. Vsa pasja, v bebce spreminjajoča jih vodi pot sem gor samo zaradi luknje v bregu, ki se jim zdaj reži nasproti prazna?

»Mogoče so jo odkrili Nemci,« medlo ugiba vodnik.

»Neumnost!« plane Kostja. »Prav na specialko bi jim jo moral kdo narisati, pa še je ne bi. Kakšnega vruga se greste z nami že spet?«

»Mir!« ga nadere Jože.

»Nič mir!« žene Kostja svojo. »Po dolini so položnejše poti za naš pohod čez hribe in dosti dlje bi že bili, če nas ne bi bil tale tu vlekel s hrano za tisoč ljudi. Saj je v to luknjo ne gre niti za tretjino toliko!«

V mrmrajočo tišino se kot rojenje čebel iz doline dvigne oddaljeno brnenje, narašča, se skoraj poleže, pa se spet vrne z novo močjo. Samo vojaški tovornjaki hrumijo na ta način, rešijo vodnika pred grozečim približevanjem sestradancev.

»Še tega nam je manjkalo!« vzklikne nekdo.

»Kot zajce nas polovijo, če ostanemo tu!«

»Od kod bi vedeli za naš premik?«

»Kosci — vohuni?«

Nekaj borcev si daje duška s prerekanjem, večina se zlekne po tleh in zabolšči predse. Dokončno je jasno vsaj to, da hrane ni in je ne bo ta dan, mogoče niti naslednjega še ne. Zato pa bo nov pohod, spet Nemci in morda znova hajka. Ampak da jih še enkrat obkolijo in stisnejo kot prejšnjo noč, ne, je že bolje iztegniti se po tleh do nove teme, zlitih vase neslano toplo vodo ter poskusiti verjeti komandantu Jožetu, da pozna najbolj varne prelaze. Ve zanje s še zmeraj istim vodnikom vred, pa tudi kje tabori tukajšnja partizanska četa, pri kateri se bodo končno spet najedli. Če se bomo, požre Kostja dvom za lastno rabo. Izklopi lepe komisarške besede, ki se kotalijo od nekod za poobede. Ugasne sonce, nebo, saj vsi pobožneži po jedi nekaj žebrajo. Vsaj hladni kamen in zrak nista odvisna od vodnika, tudi tema ne.

Torej z nočjo vnovič dvigni razbolele kosti pa naprej v raztegnjeni vrsti proti dolini. Neko cesto naj bi prečkali, a ob njih so radi Nemci, zato pač v kratkih presledkih od spredaj spet opomini k tišini. Kakor bi čelni del kolone z živci otipaval temo, se pomikajo dalje, kolnejo kamenje, ki ga nehoti prožijo z nogami, da se izdajalsko trklja navzdol, zato jih olajšata ravnina in cesta, hkrati pa jih stisne pogled na mogočno črno skalovje, v katerega se jim vije pot. Glavo si razbiješ na njem, vzpeti se ni kam.

»Če se kaj zgodi, se dobimo na Koglu. Zborna mesto Kogel!« preleti navodilo vso kačasto vrsto.

»Večji razmik!« jih že novo povelje raztegne po pet, šest metrov narazen.

Tudi Jože ima živce, si reče Kostja, kdo ve, zakaj je dodeljen repu kolone. Je pa trmasto vztrajen ta komandant, pač bolj trde vrste kot Aga. Samo da jih že enkrat v redu nakrmi in jih izvleče iz te prekleto dežele.

»Popolna tišina« zasika nov ukaz, hkrati pa spredaj zarezgeta mitraljez, kriki se vzpnejo nad streljanje, kot da je nekdo zadet: zmeraj tako. V hipu se vrsta pretrga, borci se poženejo v potok in grmovje, Kostja za njimi. Takrat mu pritopota naproti gručica prestrašencev. Med tekom nekaj odmetavajo, tečejo ko zajci, brezumno noroglavo čim dlje proč od besnega pokanja in lajanja strojnice.

»Stoj, pri vragu, kam bežite? Saj vendar ni nič! Hajd, na levo okrog in naprej, tovarišem na pomoč!«

Toda rinejo bliže, naravnost, vanj, počí jim s puško poševno čez glave, da v novem strahu zares zavrejo tesno pred njim. Obstanejo, kot da se nikoli več nobeden ne bo premaknil, proti nemški zasedi že ne, pa če jih kar pobije. Še nekaj jih prihrope, izbuljenih belih zrkel. Znova jih poskusi nagnati naprej, ko zagleda, da imajo prazne roke.

»Preklete, kdo od vas pa še sploh ima puško?« pljuva psovko za psovko, se glave povešajo na prsi, dvoje, troje rok zleze kvišku, torej jih je cel

ducat teh preplašenih volkov brez zob. Kje, hudiča, zdaj najti odvrženo orožje v temi, Nemcem pred nosom in kako daleč jih prižene s silo?

Kateri zakrneli komisarski zlodej ga trapa, da se sam še zdaj zdaj ne požene za glavnino? Kdo pravi, da je on, Kostja, navaden borec, sploh odgovoren za druge borce? Mar naj zdaj pridiga neoboroženi jati sredi ceste, ko lahko vsak hip zapoka od koderkoli?

Ne premakne jih naprej, tudi ne, ko streljanje zamre. Zvito vedo, da zaradi bližine Nemcev ne bo kričal. Saj nazaj gredo takoj, kamor koli hoče, tudi v breg, le ne proti zanesljivi zasedi.

V mladem smrečju pričepijo dan, izmikajo mu oči, zaostankarji. Najšibkejši v čredi zmeraj omagujejo na koncu za davek, zverjadi, bolni, malo-dušni, bedni. Ne tepi več z besedami, komisar, če hkrati ne režeš kruha! Tako. Torej Kogel. A po šolarskem zemljevidu je do tja vsaj dve, tri ure. Tega preplašenega tropa za nič ne vleče v neznano, čeprav je podnevi manj strahov.

»Kdo se javi v izvidnico?«

Molk se nategne. Če žila še utripa normalno, v celo neskončno minuto. Jedli bi, v rosi hladili žulje, spali, celo travo mulili, vse, samo ne že spet klepali kamenja, turisti brez pušk, zašli nedeljski lovci. Torej molk. Naj gre sam, da se mu medtem po svoje razlezejo iskat kosce, kmete za hrano pa Nemcem v naročje? Naj ostane z njimi in nikdar več ne vidi bataljona, prekrši hkrati zadnje povelje o Koglu?

»Sam grem!« vstane. »Tu je moja puška. Da se ne ganete iz kritja, ker Nemci gotovo še hajkajo.«

»Počakaj, grem s tabo!« ga kar pogumno pogleda neznan mladenič; prav. Še je čas, da jih na silo vse odžene s seboj. Če naleti na bataljon, ne bo treba nazaj ponje. A če ga ne najde, kaj potem s polhromo gručo brez hrane, več ur proč od ljudi kot zdaj?

Na mehkih tleh Kogla se mešajo odtisi vojaških škornjev s sledmi gozdaric. Drvarji, partizani, Nemci? Izginejo na kamnu, v smeri navpične stene. Konec poti. Čez to še kozorog ne pride. Spet nazaj pa križem prek mehke, valovite planjave v vse bolj vročem soncu. Je bataljon sploh kje tu? Prekletu živčno zabičevanje svetih povelj sredi noči, če že zjutraj ne držijo več! Dobimo se na Koglu! Ne najdeš, česar ni, torej nazaj!

Posmehljiv »halt« sredi pobočja, kratek rafal prelomi fanta, ročna granata v zraku, vrže se po bregu navzdol; kot ogenj zapeče v nogi. Kotali se po strmini med skalami in bukovjem — pa prav bukve so nemški glasovi, ne ustavi se več, treščil v glavo v bolečo temo.